

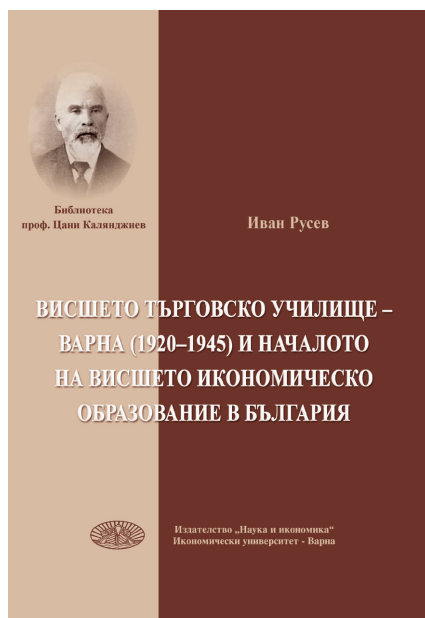
НОВ ПОГЛЕД КЪМ ИСТОРИЯТА НА ВИСШЕТО ИКОНОМИЧЕСКО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ

Русев, Ив. (2020). *Висшето търговско училище – Варна (1920 – 1945) и началото на висшето икономическо образование в България*. Варна: Издателство „Наука и икономика“, Икономически университет – Варна, 261 стр.

Маргарита Маринова

Международно висше бизнес училище – Ботевград

В гилдията на историците и сред проявяващите интерес към миналото проф. д.ист.н. Иван Русев е познат като утвърден учен изследовател на българската търговска модернизация през епохата на Възраждането. В редица свои публикации по тази тема той обръща особено внимание на зараждането и развитието на българското модерно търговско образование като част от общия процес на промени и убедително доказва, че то по своята същност не е уникално, а повтаря по специфичен начин европейския път в тази област, започнал през XVI в. и преминал през различни етапи, и че това „повторение“ не е нито бърз, нито лесен процес. Последната негова монографична книга потвърждава в цялата му пълнота този извод и спрямо появата на висшето търговско образование у нас след Освобождението. В развитите европейски страни то става факт в началото на XX в., а в България началото поставя Висшето търговско училище във Варна, основано през 1920 г. Училището съществува до 1945 г. и неговата история, както самият автор посочва, неведнъж е привличала вниманието на изследователи, а и публикациите на основателите на училището и на неговите преподаватели по редица аспекти от академичния живот не са малко. Иван Русев

коректно се опира на резултати от досегашните проучвания, като в същото време констатира, че от широката документална база, включваща архивен и публикуван изворов материал, не всичко е било използвано, а понякога и не прецизно и в дълбочина анализирано. В работата си той осветлява забравени факти и обстоятелства, съдържащи се в публикувани източници, като заедно с това въвежда в обращение нови неизползвани архивни документи от фондове на Централния държавен архив и Държавен архив – Варна, и така успява да уплътни и обогати историята на ВТУ. За приносния характер на изследването в значителна степен допринася и приложеният от автора исторически метод на анализ, чрез който се разкриват нови аспекти от темата, а също и сравнителният подход, с помощта на който някои показатели от развитието на ВТУ се оценяват в съпоставителен план спрямо другите две висши училища, съществували тогава – Свободния университет в София и Висшето търговско училище в Свищов.

Книгата е в обем от 261 страници и включва предговор, в който се посочват целите на изследването, шест глави с логично структурирани параграфи, заключение и едно приложение. В съдържателен план изложението може да бъде обособено в три основни тематични кръга. Първият (I и II глава) обхваща предпоставките и условията за появата на висше икономическо образование в България и конкретното тяхно проявление в града Варна. На фона на краткия преглед на стопанското развитие на страната в края на XIX и началото на XX в. авторът очертава породилата се нужда от кадри с високи компетенции за държавните и частните институции, каквито може да осигури само едно висше учебно заведение. Той отчита и влиянието на българската икономическа мисъл, а също и на европейския опит върху зараждането и реализирането на идеята за висше търговско училище. Иван Русев има траен интерес към миналото на Варна и посредством обобщената динамична картина на нейния икономическия живот след 1878 г., демографските промени и развитието на туризма, той я представя като един от най-търговските центрове в Черноморския басейн и на Балканите и като средоточие на оригинална градска култура. През първите две десетилетия на XX в. Варна според него вече е готова да стане средището, в което да се положат основите на висшето търговско образование. В града от 1904 г. съществува средно търговско училище, създадено от Варненската търговско индустриална камара (ВТИК), и именно то в много отношения задава модела на следващата по-висша по степен образователна институция.

Вторият тематичен кръг (III и IV глава) включва редица въпроси, свързани със създаването и устройството на Висшето търговско училище (ВТУ), както и с организацията на учебната дейност. Иван Русев отдава дължимото на Цани Калянджиев и на някои дейци на ВТИК, които са автори на идеята, и проследява в хронологическа последователност нейната реализация – от пър-

вия проект за училище от 1914 г. до основаването му през 1920 г., през трите етапа в развитието му: 1920 – 1924 г.; 1924 – 1938 г.; 1938 – 1945 г., в които последователно се провежда съответно две-, три- и четиригодишен курс на обучение, за да стигне до одържавяването му през 1945 г. Изяснени са структурата и статутът на училището, а също и характерът на учебните програми и етапните промени в тях. Изложението е изключително прецизно, като не са подминати по-дребни наглед детайли, които обаче въвеждат в специфичната атмосфера на онова време.

Към това трябва да прибавим и още едно достойнство на тази част от работата – очертаната широка гама от въпроси е разгледана така, че дава възможност да се видят проблемите в отношенията на училището с държавата и с ВТИК, които съпътстват тяхното решаване. А това, от своя страна, позволява на автора да разкрие характера на българската образователна система и особеностите на местното спонсорство. Ив. Русев подробно описва последователната борба на преподавателския състав за законово уреждане статута на училището и за извоюване на автономия в управлението. Макар че държавата сравнително бързо дава разрешение за неговото откриване, след 1924 г., когато се приема новият Закон за народната просвета, отношенията се усложняват. Законът регламентира наличието на висши стопански училища, но централната власт, в лицето на Министерството на просвещението, в продължение на близо двадесет години отхвърля настояванията и предложенията на варненското училище за приемане на специален закон за него (практика, която съществува за другите учебни заведения), а урежда статута му по силата на заварено положение, отказва преименуване и разширяване на учебния план към изучаване на стопански и социални науки, каквато е тенденцията в Европа и у нас, отказва и одържавяване. Всичко това, посочва Ив. Русев, показва нагледно централизиран характер на българската образователна система. Той си проличава и в първоначалния отказ на София да одобри създаването във Варна на научноизследователски институт за изследване на българската икономика и така да се постигне децентрализация в стопансконаучната област (предложение на Наум Долински от 1925 г.). Отношенията между ВТИК и ВТУ са представена като ползотворни – камарата го финансира, макар и не изцяло, подкрепя негови инициативи, оказва съдействие за разрешаване на различни въпроси и участва в ръководството му. Разкрито е, че неразбирателствата между двете институции идват от възраженията на ВТИК срещу политиката на училището за извоюване на по-голяма автономия в управлението и че в крайна сметка, камарата се вижда принудена да се съобрази с нея.

В книгата убедително е доказано, че изградената академична структура е дело главно на усилията на целия преподавателски състав. Авторът посочва, че училището се създава по модел на германските висши търговски училища и че основна единица в него е катедрата в класическото ѝ разбиране като

конкретна дисциплина със съответен малък преподавателски екип, начело с хабилиотирано лице. Той коригира и известни неточности, съдържащи се в досегашни изследвания, относно времето на поява и срока на съществуване на някои от катедрите. Проследена е и промяната в листата на дисциплините след 1924 г. по посока на разширено изучаване на стопански и социални науки. С основание специално внимание е отделено на проблема за финансиране на ВТУ. Направен е анализ на постъпленията в приходната част на бюджета и е посочено, че през всички години основно перо в него са студентските такси, следва помощта от ВТИК, от отделни субсидии от Варненската община, от държавния бюджет, от 13 дарителски фонда, изградени във връзка с ВТУ. Размерът на студентските такси и преподавателски заплати са показани в сравнителен план спрямо ВТУ в Свищов и Свободния университет в София – във Варненското училище таксите са по-високи, но в допустим размер, още повече че се води и социална политика в тази област; заплатите на преподавателите също са по-високи и те им осигуряват добър материален статус. Не е пропуснато да се разгледа и построяването на сградата (с помощта на Община Варна) и изграждането на библиотеката (главно чрез купуване на книги и дарения).

Въпросите от третия тематичен кръг (V и VI глава) се отнасят до преподавателския състав и студентите. Читателят се запознава с процедурата и високите критерии за назначаване и кариерно израстване на преподавателите, които са, както сочи авторът, „големият капитал и залог за успех“ на училището. В таблици е представен броят им през годините и разпределението по академични длъжности. Обоснован е изводът, че ВТУ поддържа оптимален състав с устойчиво съотношение между хабилиотиран и нехабилиотиран лица. Наблегнато е и на неговия сериозен научен потенциал, като е предоставен броят на публикациите през годините и списанията, в които те са поместени. Това дава основание на автора да заключи, че лекторите от ВТУ – Варна, са и сред най-продуктивните изследователи, представители на българската икономическа наука. Публикуван е и списък с изданията на ВТУ. Галерия от образи с техните научни биографии, постижения и заемани административни длъжности представя академичния състав от първото и второто поколение преподаватели. С право първият ректор на училището Цани Калянджиев е наречен един от строителите на българското висше образование. Подобаващо са оценени и приносите на неговите съратници Янаки Арnaudов и Иван Константинов. Специално внимание е отделено на групата руски емигранти – Феодор Белмер, Наум Долински и Оскар Андерсон, като последният е определен като най-авторитетното име сред научните среди. Разгледани са и заслугите на Наум Долински за постепенното излизане на българската икономическа наука от състояние на интелектуална периферност и имитаторство и прехода ѝ към полупериферност по отношение на икономическите изследва-

ния в европейски и световен мащаб. Сред второто поколение преподаватели се открояват имената на Бойчо Бойчев, Вълчин Гериловски, Станчо Чолаков, Георги Свраков. В приложението в края на книгата е публикувано пълното съдържание на Годишника на ВТУ като нагледно доказателство за ползотворния научен живот, който съществува в училището.

В последната част на монографичното изложение е конструиран образът на варненския студент: в първите години той е в по-зряла възраст, по време на следването си няма право да работи, за разлика от студента в Свободния университет в София, и показва изявена склонност към сдружаване. На базата на сериозен анализ на наличните данни се достига до извода, че студентите във Варна са по-малко от тези в София, но повече от тези в Свищов, че през годините техният брой нараства и че се разширява географският ареал, от който те идват. Между студентите и преподавателите се установяват отношения на сътрудничество и главното доказателство за това Ив. Русев вижда в едно тяхно сериозно постижение, което оставя трайна следа в историята на висшето образование. През 1930 г. те създават Дружество на завършилите ВТУ – структура, която няма аналог в сродните стопански училища в България в този период. Нейните цели са да защитава интересите на членовете и да съдейства за по-лесно намиране на работа на пазара на труда и да поддържа издаването на свой Годишник, в който да се поместват научни изследвания по стопанска тематика. Очертано е значението на тази пионерска мисия.

Иван Русев изчислява, позовавайки се на сигурни данни, че за целия период на съществуване на ВТУ са завършили 6000 души, а получилите диплома до края на 1944 г. са 2700 души, т.е. 45% от завършилите семестриално. Това положение едва ли е следствие от несериозно поведение на студентите. То по-скоро отразява тогавашната практика при приемане на работа да не се изисква дипломата за завършване, а да се гледа успехът и да се оценяват знанията, придобити по време на семестриалния курс.

В заключението освен обобщението за характерните особености в развитието на ВТУ се взема отношение по съществуващото в литературата мнение, което свързва началото на българското висше икономическо образование със създадения през 1920 г. в София Свободен университет. В изследването си Русев привежда официални документи, в които ВТУ е посочено като първото българско висше търговско училище. Без да влиза в задочен диалог по този въпрос със защитници на горното мнение, той постъпва професионално и по правилата на научната етика, посочвайки, че пътят за решаването на спора в бъдеще трябва да премине през проследяване в детайли и в сравнителен план предисторията и процеса на възникване и реструктуриране на двете учебни заведения през 20-те – 50-те години на XX в.

Представяйки историята на Висшето търговско училище във Варна (1920 – 1945 г.), авторът демонстрира задълбочените си познания по евро-

пейското и българското висше търговско образование, завидните си аналитаторски качества и почитта си към Икономическия университет – Варна, в който работи дълги години и който се явява наследник на търговското висше училище. Емоционалната обвързаност на Иван Русев с неговата Алма матер – обстоятелство, което неминуемо съпътства подобни разкази присъства и тук, но по един твърде дискретен начин и в никакъв случай не влияе върху обективността на изложението.

Книгата на проф. д.ист.н. Иван Русев е сериозен принос към историята на българското икономическо образование и се надяваме тя да мотивира още изследователи да се захванат с подобен род проучвания и за други образователни икономически структури.

A NEW LOOK TO THE HISTORY OF HIGHER EDUCATION IN ECONOMICS IN BULGARIA

Rusev, Iv. (2020). *The Higher School of Commerce – Varna (1920 – 1945) and the Beginnings of Higher Education in Economics in Bulgaria*. Varna: University of Economics Press “Science and Economics”, pp. 264

✉ **Dr. Margarita Marinova, Assoc. Prof.**

Web of Science Researcher ID: AAR-4454-2020

International Business School – Botevgrad

14, Gurko St.

2140, Botevgrad, Bulgaria

E-mail: mmarinova@ibsedu.bg